

Zukić Melisa¹

VAŽNOST POZNAVANJA SIRE U FORMIRANJU ODGOJNOG UZORA

Sažetak

Postoji iznijansirano razumijevanje termina odgojni primjer, uzor i ideal. Primjer, ukazuje na uspjehe drugih. Daje podlogu za praktično djelovanje. Uzor je osoba koja je provela u praksu ono čemu poziva druge, a praksa ukazuje na pozitivne rezultate i uspjeh koji slijedi. Uzor je utemeljen na identifikaciji. Uzor slijedimo. Odgojni ideal nas podstiče, hrabri, oduševljava, daje smisao životu i djelovanju, izgrađuje nas moralno i etički. Postojanje odgojnog ideala ne bi imalo smisla kada ne bi postojao čovjek koji ga je postigao. To je Poslanik, s.a.v.s.. On je El-Insanul kamil, Savršeni/Univerzalni čovjek. Slijedenjem njegovog primjera i uzora mi težimo odgojnom idealu. Baveći se odgojem, uviđamo da kroz razvojne periode djeci više odgovaraju uzori karakteristični za taj razvojni period. Iz Poslanikovog životopisa izdvojili smo urnek uspjeha, a iz njega smo izveli odgojne primjere i uzore karakteristične za razvojne faze u životu čovjeka koji vode ka odgojnom idealu.

Ključne riječi: Primjer; Uzor; Ideal; El-Insanul kamil; Periodizacija psihičkog života čovjeka.

UVOD

U odgojnom radu, bilo u porodici bilo u instituciji, odgajatelj prati razvoj djeteta i pristupa mu u skladu sa njegovim razvojnim sposobnostima i interesovanjima. Islamski odgoj se u velikoj mjeri oslanja na sunnet, tj. primjere vezane za ono što je Poslanik, s.a.v.s., radio, preporučio da se radi i šutnjom odobrio. Veoma su nam značajna iskustva ashaba i naših ispravnih prethodnika, te iskustva drugih poslanika koji se spominju u Kur'anu. Kur'an i sunnet su u temelju pedagogije, davali joj mi prefiks islamska ili

---

¹ Pedagog, Dječiji dom „Al-Walidein“ u Sarajevu, zukici@hotmail.com

ne. Sira Poslanika, s.a.v.s., je pokazatelj praktične uspješne primjene odgoja u zajednici koja se reprodukovala dok ju je Poslanik, s.a.v.s., odgajao. Snagu pedagogije tog vremena oslikava nam nagovještaj Poslanika, s.a.v.s., da je najbolja generacija, generacija ashaba, a zatim onih poslije njih, a zatim onih poslije njih. Upravo iz pedagogije ovih generacija koje su prihvatile, primijenile i proširile islam, znanost može izvući zakonitosti primjenjive za današnju praksu. Kur'an imenuje Poslanika, s.a.v.s., uzorom. Razmišljajući o ovoj temi ukaže se blaga nedosljednost u jezičkom značenju riječi primjer, uzor i ideal kao sredstava usmjeravanja u odgojnom radu. Gledajući u hijerarhijskom smislu najpreče je bilo da Poslanik, s.a.v.s., bude ideal, koji nas podstiče, hrabri, oduševljava, da bude vrhunac – savršeni čovjek. Ovakvo razmišljanje navodi nas na blagu izdiferenciranost u tumačenju termina: primjer, uzor i ideal, te da je ona od presudne važnosti za smisao našeg rada. Svi ljudi prolaze u životi kroz jasno izdiferencirane razvojne periode bez obzira na društvo ili vrijeme kome pripadaju. Svaki od ovih perioda ima svoje specifičnosti, kako u senzo-motoričkom, psihosocijalnom, moralno-etičkom, kognitivnom razvoju. Pametan odgajatelj će ove razvojne specifičnosti uzimati u obzir. Sredstva usmjeravanja koja pri tome koristi su, između ostalih, primjer, uzor i ideal. Svaki od ovih razvojnih perioda je senzibilniji na primjere, uzore i ideale u skladu sa svojim razvojnim stepenom. Tako da je u određenom razvojnom periodu efektivnije neko od sredstava usmjeravanja koje nam sigurno neće biti tako efektivno u drugom razvojnom periodu. Pošto je sira životopis Poslanika, s.a.v.s, ona nam i iz svog aspekta daje pregled svih razvojnih faza koje je naš divni uzor prošao. To nam ukazuje na važnost poznavanja sire kako bismo kao odgajatelji mogli pružiti odgovarajuće uzore u određenim razvojnim periodima.

MUHAMMED, S.A.V.S., ODGOJNI PRIMJER, UZOR I IDEAL

Govoriti o formiranju uzora kroz život čovjeka nosi izvjesne nejasnoće. Važno je na početku izbjeći nesuglasja u terminologiji. Stoga ćemo na početku objasniti razlike u značenju termina: primjer, uzor i ideal. „Primjer djeluje neposredno na mlade ljude zbog njihove sklonost i sposobnosti oponašanja“ (Vukasović, 1995: 364). Najsnažnije djelovanje na mlade ljude imaju primjeri roditelja i učitelja, pogotovo ako su dosljedni i principijelni u

svojim stavovima. Primjer može biti živ, savremenik, ali može biti i neki književni ili filmski lik, naučnik, sportaš. „Uzor je uvijek stvaran, vezan za neku određenu osobu koja postoji, koju mladi čovjek poznaje ili je živo predočuje i doživljava kao stvarni lik“ (Vukasović, 1995: 364). Rekli bismo da je uzor onaj ko je pozitivni primjer pretočio u praksu sadašnjeg vremena i pokazao nam da to može svako. „Ideal je lik koji se zamišlja, kome se teži, koji kao moralno savršenstvo pokazuje cilj, perspektivu, konačnu svrhu života, smisao čovjekove egzistencije i zato ga želimo postići iako nismo čvrsto uvjereni da ćemo uspjeti ostvariti takvo savršenstvo. Ideal nas vodi, daje moralnu snagu, upozorava na prave vrednote. Kao što se uzori slijede, ideali nas potiču, hrabre i oduševljavaju“ (Vukasović, 1995: 364). Iz navedenog možemo zaključiti da put stvaranje ideala vodi od pozitivnog primjera ka uzoru, a od njega do odgojnog ideala. Međutim, interesantno je navesti da postoje i drugačija shvatanja ovih pojmova. „Uzor, primjer, model, ideal – predstavljaju sinonimne pojmove. U svakodnevnom govoru termin uzor se najčešće upotrebljava u kontekstu- 'biti poput nekog'. I najplića semantička analiza riječi uzor kazuje da je uzor – poticaj, neko poput koga želimo biti. (...) Njemački jezik pruža veoma transparentne mogućnosti uvida u tumačenja značenja pojma uzora. Uzor (das Vorbild) svojim značenjem asocira na prvobitnu skicu nečega, prasluku“ (Vejo, 2002: 25, 26). Ipak, za nas je funkcionalnija prva podjela značenja termina. Kada govorimo o osobinama Muhammeda, s.a.v.s., često navedemo 21. ajet iz sure Ahzab:

„Vi u Allahovom poslaniku imate divan uzor za onoga koji se nada Allahovoj milosti i nagradi na onom svijetu, i koji često Allaha spominje“.

Tefsir nas upućuje da ajete ne vadimo iz konteksta Objave, a pedagogija nas upućuje da odgojni uzor pripada zajedničkom djelovanju. „Ovaj časni ajet veliki je temelj u gledanju na Resulullaha u njegovom govoru, postupcima i stanjima. Zbog toga je Uzvišeni naredio ljudima na dan bitke protiv saveznika da se ugledaju na Vjerovjesnika u strpljivosti, borbi, ustrajnos i očekivanju olakšanja od Silnog i Svemogućeg. Zbog toga je rekao onima koji su se pokolebali i prestrašili na dan saveznika: 'Vi u Allahovom poslaniku imate divan uzor', zar nećete da ga oponašate i ugledate se na njega u njegovim karakteristikama. Zbog toga je Uzvišen rekao: 'Za onog ko se nada Allahovoj milosti i nagradi na onom svijetu, i koji često Allaha spominje“ (Ibn Kesir, 2002: 471).

Spomenuti ajet je objavljen u vrijeme kada su se ashabi pripremali za Bitku na Hendeku. Tada su se muslimani oduprli saveznicima koji su brojali 10 000 vojnika i ratnom varkom kopianjem hendeka, po sugestiji Selmana El-Farisija pobijedili su nadmoćnijeg neprijatelja. Svi su pohrlili kopati hendek, pa i Poslanik, s.a.v.s., uprkos nestašici hrane koja ih prisiljavala na vezivanje kamena za stomak kako bi ostvarili efekat sitosti. Kada bi se požalili Poslaniku, s.a.v.s., on bi im na svom stomaku pokazao privezana dva kamena. U takvim okolnostima Allah, dž.š., objavljuje ovaj ajet u kojem nam ukazuje na Poslanika kao divnog uzora, koji aktivno učestvuje u životnim situacijama sa svojim savremeniciima dajući i njima i nama živi primjer uspjeha (Halilović, 2007). Osvrćući se na prethodno navedene definicije primjera, uzora i ideala u odgojnom radu i na razumijevanje konteksta kome je ajet objavljen možemo zaključiti da Allah, dž.š., ashabima imenuje Poslanika, s.a.v.s., kao uzor kojeg će slijediti, a nama kasnijim generacijama i kao primjer i kao uzor i kao ideal koji će nas poticati, hrabriti i oduševljavati. „Odgojni ideal je na razini općeg, najopćenitijeg, vrlo perspektivnog. (...) On povezuje ljude u zajedničkim nastojanjima da se ostvare ljudski ideali i ideal očovječenog čovjeka“ (Vukasović, 1995: 65). Odgojni ideal u islamskoj pedagogiji je postignut u liku i djelu Poslanika, s.a.v.s. i predstavljen je terminom „El-Insanul kamil ili Savršeni/Univerzalni čovjek“ (Nasr, 1994: 150). Prisjetimo se jedne od defincija sunneta koja kaže da je sunnet sve ono što je Poslanik, s.a.v.s., radio, preporučio da se radi i šutnjom odobrio (Gulen, 2009: 19). Zaključujemo da praktikovanje sunneta svakoga od nas može voditi utrim putem ka odgojnom idealu.

FORMIRANJE UZORA KROZ RAZVOJNE FAZE I SIRU POSLANIKA, S.A.V.S.

Prateći razvojne faze čovjeka možemo zaključiti da u skladu sa specifičnim razvojnim potrebama neki primjeri i uzori više odgovaraju od drugih. U tom smislu možemo očekivati da u siri Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i životu njegovih ashaba imamo izuzetno dobar potencijal za izvlačenje odgojnih primjera i uzora po razvojnim fazama kroz cio život, a koji bi bili kompatibilni današnjim potrebama. Često u ovom kontekstu čujemo hadis: „'Mene je odgojio moj Gospodar i lijep odgoj mi podario'. (...) Ovaj hadis je slabog lanca prenosilaca, ali je ispravnog značenja“

(Ulvan, 2003: 442). Smisao njegovog značenja je u tome da odgajati druge može samo onaj ko je i sam odgojen. Njegov primjer (ono što je preporučivao ili šutnjom odobrio), uzor (ono što je radio) i ideal kojeg je postigao primjenjujuću Kur'an i Mudrost koji su mu bili objavljeni te uzornosti njegovih ashaba sržni su primjeri razvojnih specifičnosti u formiranju uzora na putu ka odgojnom idealu.

„Allah je zadovoljan prvim muslimanima, muhadžirima i ensarijama i svima onima koji ih slijede dobra djela čineći, a i oni su zadovoljni njime; za njih je On pripremio džennetske bašče kroz koje će rijeke teći, i oni će vječno i zauvijek u njima boraviti. To je veliki uspjeh“ (At-Tawba: 100).

Ovaj ajet nagovještava krajnji smisao slijeđenja upravo primjera i uzora koje je odgajao El-Insanul kamil u postizanju velikog ahiretskog uspjeha, kada cjelokupan odgoj dobiva i materijalnu procjenu u vidu vječnih džennetskih bašči. „Masen smata da se identifikacija događa kad se usvajaju složeni, integrirani oblici ponašanja, a ne posebne, usitnjene reakcije i specifični načini reagiranja. Kod identifikacije postoji i emotivna vezanost za model i efekti su trajniji i dublji. Očito je da se pri identifikaciji događaju odgojne promjene na najdubljoj razini, razini internalizacije. Faktori internalizacije su već spomenuti emotivni odnos s modelom (uzorom) kao i medijaciono potkrepljivanje. Medijacioni procesi potkrepljivanja odnose se na predstave i implicitne verbalne prezenacije. Uvodimo pojam anticipiranog potkrepljivanja koji označava autonomno podsjećanje na nagradu koja se očekuje. Tako ponašanje uzora postaje svojim, jer odgajnik uočava da je uzorno ponašanje nagrađeno, ili bar nije kažnjeno, a potom zamišlja pozitivne efekte za sebe, ako se ponaša na isti način“ (Vejo, 2002: 27), što je u potpunosti predočeno navedenim ajetom. Nakon što smo obrazložili razloge zbog kojih ćemo upravo od njih uzimati norme vratimo se siri i razvojnoj psihologiji.

„Ivan Furlan predlaže ovakvu periodizaciju čovjekovog psihičkog razvoja:

1. Prenatalno razdoblje – od začeća do rođenja
2. Novorođenče – dvije sedmice nakon rođenja
3. Dojenče – do kraja prve godine života
4. Rano djetinjstvo – od kraja prve do kraja treće godine
5. Predškolska dob – od treće do šeste ili sedme godine života

6. Školska dječija dob – od šeste ili sedme do 12./13. godine života
7. Pubertet – od 12. do 15. godine
8. Mladalaštvo ili adolescencija – od 15. do 18./20. godine života
9. Zrela dob – od 20. do 50./60. godine života
10. Predstaračka dob – od 50./60. godine do 70. godine života
11. Strost – od 60./70. do kraja života“ (Selimović, 2001: 67).

Prenatalno razdoblje razvoja djeteta sira nije zanemarila i daje nam dosta pozitivnih primjera i uzoritih ponašanja. Ovaj period podrazumijeva adekvatan odabir supružnika kroz odabir genetičkog materijala koji supružnici unose u brak. Također, unose sa sobom ugled, vjeroispovijest i odgoj porodice kojoj pripadaju te imetak kojeg posjeduju. U konkretnom slučaju Abdullaha i Amine ovi preduvjeti su bili idealno ispunjeni i dali su odličan temelj za kasniji položaj Poslanika, s.a.v.s., u društvu. Interesantna je činjenica da je Poslanikov, s.a.v.s., otac umro prije njegovog rođenja, stavivši ga u ulogu siročeta iz koje je mogao promatrati društvo bez opterećenja svog povlaštenog položaja.

Period novorođenčeta obuhvata period koji je Poslanik, s.a.v.s, najvjerojatnije proveo u intenzivnom kontaktu sa majkom. Moramo priznati da sire ne navode tačnu dob Poslanika, s.a.v.s, kada je otišao kod Halime, ali je sigurno da je to bilo u dojenačkoj dobi. U ovom razvojnom periodu imamo i slučaj trljanja desni „prvom novorođenčetu iz muhadžirske porodice u Medini, Abdullahu ibn Zubejru“ (El-Dževzije, 2006: 36), također, neposredno nakon rođenja Poslanik, s.a.v.s., je učio ezan i ikamet svome unuku Hasanu na uho, tada se djetetu kolje akika, sunnetimo ga i nadijevamo imena (El-Dževzije, 2006). Kad sve nabrojimo, vidimo da se u dvije sedmice dogode presudne stvari za život čovjeka u smislu njegovog identiteta: dobije muslimansko ime, dobije prvu govornu stimulaciju ezanom i ikametom, identifikacija sa praksom Ibrahima, a.s., sunećenje i ahiretski status kroz vezu sa akikom. Iz spomenutog možemo kao roditelji uzeti primjere i uzore za našu odgojnu praksu u odgoju novorođenčeta.

Period dojenčeta traje do kraja prve godine života, mada je praksa Arapa tog vremena bila da ovaj period traje do kraja druge godine, a rano djetinjstvo traje do kraja treće godine, pa ćemo ih spojiti u jedan period. Ovaj period je Poslanik, s.a.v.s.,

proveo kod Halime u plemenu Benu Sad gdje je bio izložen raznim poticajima za adekvatan razvoj (Halilović, 2007). U ovom periodu do kraja druge godine dolazi do vidnog senzomotoričkog razvoja. Dijete ustaje u sjedeći položaj, a ubrzo počinje i sa kretanjem kroz puzanje i hodanje (Furlan, 1991). U tom periodu je važno da djeca imaju dovoljno prostora za senzo-motorički trening kako bi se izbjegle povrede. U periodu dojenčeta dijete usvaja i navike hranjenja i spavanja, niknu mu zubi, nauči kontrolisati sfinktere² i razumije jezik kojim se govori u njegovoj blizini. Jako je važno da u ovom razvojnom periodu dijete bude izloženo govoru kroz slušanje razgovora u svojoj okolini. Najveći broj djece do kraja dojenačkog perioda progovore (Furlan, 1991). Ovaj period dojenja kojeg smo proširili do kraja druge godine ulazi u razdoblje ranog djetinjstva. Sa napunjene dvije godine imamo – odraslo dijete, koje je po dogovoru Halima vratila majci. Zašto baš tada? Zato što na takvu osnovu počinje da se nadograđuje temelj naše teme. Tada djeca dolaze u fazu kada uče po modelu. „Za djecu u trećoj godini vrlo je značajno oponašanje odraslih, prije svega roditelja. (...) U trećoj godini života javljaju se u djece i elementi moralnog rasuđivanja. (...) Od brojnih područja učenja te djece najizrazitije je ono koje im omogućava socijalizaciju. (...) Na razvijanje crta ličnosti djece te dobi djeluju u prvom redu obiteljski odnosi i struktura obitelji. Tako će se dijete jedinač po svoj prilici razvijati u drugačiju ličnost od djeteta koje ima braće i sestara. A kod braće i sestara za svako je dijete značajno koje je po redu, a osobito je li najstarije ili najmlađe. Socijalizacija djeteta u trećoj godini ograničena je manje-više na obiteljski krug“ (Furlan, 1991: 56). Uprkos dogovoru između Halime i Amine, Halimina porodica dolazi tražiti dijete da im se vrati jer je osjetila nedostatak bereketa. Amina pristaje na to, Muhammed, s.a.v.s., se vraća i sve spomenute razvojne segmente prođe u Haliminoj porodici. Velika je mudrost u tome što je makar i nakratko bio sa majkom jer mu je to omogućilo da stekne svijest o tome da mu je Amina majka, ali zbog dugotrajne razdvojenosti nije mogao da se identifikuje sa njom kao roditeljem. Prvenstveno u domenu praktikovanja vjere, ali i da bude zaštićen od potencijalnih nedostataka koji prate odgoj jedinca i siročeta u sredini u kojoj bi bio okružen ženama, „što posebno negativno utječe na dječake koji (...) gube nedovoljni i nemoćni nazor majke i

---

² „Sfinkteri su mišići koji kontroliraju otjecanje mokraće“ (<http://www.hupt.hr>. Očitano: 2. 04. 2009.).

snižavajući prag tolerancije u svom ponašanju brže naginju antisocijalnom ponašanju ili pretjeranoj feminizaciji“ (Stevanović, 2000:498). Ne možemo a da ne spomenemo Bolbijeva (Bowlby) istraživanja i teoriju atačmenta (attachment) tj. povezivanja, koja govori da „duže prekidanje afektivnog odnosa majka – dijete za prve tri godine života ostavlja karakteristične posljedice po ličnost djeteta. (...) U svim ostalim slučajevima bilo je dugih prekida u odnosu majka – dijete za prve tri godine života i dijete je postalo perzistentni kradljivac“ (Stevanović, 2000: 465). Napomenut ćemo da islam podrazumijeva tri vrste srodstva a to su: srodstvo po mlijeku, po tazbinstvu i po krvi. Halima je, dojeći Muhammeda, s.a.v.s., postala njegova majka po mlijeku – u genetičkom smislu, ali i majka u psihološkom smislu, jer je dojeći ga nužno razvila i afektivni odnos sa njim. Time je Muhammed, s.a.v.s., postao njen sin po mlijeku, a njenoj djeci brat po mlijeku. Na taj način je u potpunosti anulirao sve potencijalne negativnosti odvojenosti od svoje mekkanske porodice, a uspio pokupiti sve pozitivnosti iz obiju porodica kojima je pripadao. Ono što je važno odgojiteljima iz ovog razvojnog perioda je da potpunim dojenjem možemo prevazići sve nedostatke koji zbog životnih okolnosti mogu nastati. Korištenje flašice u ovom periodu ne osigurava nužno povezanost između majke i djeteta, nego naprotiv, dijete pored prisutne majke ne osigurava odgovarajuću afektivnu vezu. Čini se kao dobar savjet majkama koje rade i ostavljaju djecu drugima na čuvanje, da bi vraćanje prakse dojilja u našem društvu, podiglo nivo emocionalne stabilnosti i sposobnosti za emocionalno vezivanje.

Predškolska dob po spomenutoj klasifikaciji obuhvata period od treće do šeste/sedme godine života. Taj period karakteriše intenzivna igra sa drugom djecom kroz brojalice i sakrivanje, ali i kroz „magična“ značenja riječi ili magične događaje, npr. abra-kadabra i sl. Igre se na ovom uzrastu razvijaju i kroz stepen organizacije, od igara bez pravila do igara sa pravilima strukturiranih igara poput „žmirke“ i „planova“ koje se moraju igrati pošteno (Furlan, 1991). „Zato takve igre pridonose etičko-moralnom razvoju djece. (...) Na kraju predškolskog razdoblja sve su češće igre s ulogama“ (Furlan, 1991: 66). U ovom razvojnom periodu se Muhammedu, s.a.v.s., dešavao neobičan događaj, upravo za vrijeme igre koji je direktno vezan za etičko-moralne karakteristike. Dok se Muhammed, s.a.v.s., igrao sa janjcima, došla su mu dva meleka u ljudskom liku, izdvojili ga iz igre i izvadili iz srca ugrušak rekavši da bi mu time mogao šejtan nauditi. Djeca su

dotrčala Halimi rekavši da je Muhammed, s.a.v.s., ubijen (El-Mubarekfuri, 1996). Vidjevši ga živog, ali veoma blijedog, zabrinuta za njegovu sigurnost Halima je odlučila da ga vrati majci. Želeći da ga više veže za mekkansku porodicu majka odlučuje da krene na put sa petogodišnjim/šestogodišnjim dječakom, sluškinjom i svekrom u posjetu mezaru Muhammedovog oca. Amina nije mogla podnijeti težinu puta u Jesrib i u povratku umire (El-Mubarekfuri, 1996). Njen posljednji pokušaj identifikacije Muhammeda, s.a.v.s., sa osnovnom porodicom ostao je bezuspješan. Muhammed, s.a.v.s., je pored drugih pojmova koje djeca ovog uzrasta stiču, stekao i pojam smrti. „Između 5. i 7. godine djeca počinju polako uviđati da je smrt neopoziva, ali i dalje imaju potrebu da konkretno razrade žalost ukoliko je umro neko koga su oni poznavali“ (Hwang i Nilsson, 1996: 164). Iz ovog segmenta argumentacije kao primjer i uzor za odgojnu praksu, uzimamo naučno potvrđenu orijentaciju djece ovog perioda za igru, koju će svaki ozbiljan odgajatelj uzeti za ozbiljno. I to kakva igra? Čarobna, nemoguća igra u kojoj je sve moguće. Baš takva igra kakvu je igrao i Poslanik, s.a.v.s., sa svojim drugarima iz plemena Benu Sad. U ovom periodu se kod djece razvija vokabular i informiranost te raste interesovanje za priče. Tada odgojitelj pričanjem priča plasira pozitivne primjere djetetu i trajno ih ugrađuje u njegov svijet kvalitete pripremajući ga za slijeđenje prakse uzora na putu postizanja odgojnog ideala. Savremeni porodični odgoj nudi djeci gledanje crtanih filmova u ovom uzrastu koji mogu proizvesti fobije zbog magičnosti sadržaja većeg intenziteta nego što su djeca u stanju podnijeti jer je prisutan vizuelni segment.

Prema Furlanovoj klasifikaciji školska dječija dob traje od 6./7. godine do 12./13. godine. “Mnogi smatraju da je vrijeme između sedam i dvanaest godina najbolji period ranog djetinjstva. (...) Mirne godine.“(Hwang i Nilsson, 1996: 205) U ovom periodu je Muhammed, s.a.v.s., bio kod djeda koji mu je davao posebno mjesto u blizini Kabe. Period sigurnosti traje prilično kratko, jer djed umire, a Muhammed, s.a.v.s., opet ostaje sam. Brigu o njemu preuzima amidža Ebu Talib (Halilović, 2007). Ovaj period je značajan po kognitivnom razvoju, po sklapanju prijateljstava, pohađanju škole, formiranju vlastitih etičkih normi (Furlan, 1991). Muhammed, s.a.v.s., nije pohađao školu, niti je među vršnjacima imao najboljeg druga. Sira nas obavještava o teškim vremenima suše u kojima su se očajni stanovnici Mekke skupili pored Kabe da

mole Allaha, dž.š. za kišu pa se kiša spustila nakon dove Muhammeda, s.a.v.s.. U periodu kada je bio dječčić od dvanaest godina krenuo je sa amidžom Ebu Talibom u Siriju na trgovačko putovanje. Zbog upozorenja pobožnjaka Behire, uplašenog za život Muhammeda, vratio se kući ne uradivši posao (El-Mubarekfuri, 1996). Razvojna karakteristika ovog perioda je da djeca uviđaju kako i sama mogu umrijeti (Hwang i Nilsson, 1996), što je u ovom konkretnom slučaju spoznao i sam dvanaestogodišnji Muhammed. Pitamo se kako je uopće dječak koji je cio život gubio drage ljude mogao ostati uravnotežena ličnost, vođa, ideal? „Očigledno je da je jedan dio djece veoma otporan na stresne situacije, ponekad ih nazivaju maslačkovom djecom. Čini se da oni mogu savladati gotovo sve poteškoće te mogu preživjeti, kako u fizičkom tako i u psihičkom smislu, i pod najtežim okolnostima“ (Hwang i Nilsson, 1996: 245). Američki psiholog Norman Garnezy izvršio je dugoročno istraživanje stresnih stanja djece, između ostalog u Kaliforniji i na Havajima (na otoku Kauai, zbog čega je ovo istraživanje nazvano Kauai-studija). Njegovi zaključci o maslačkovoj djeci ili stresno otpornoj djeci, kako ih je Garnezy radije nazivao, svode se ukratko na slijedeće. Oni imaju pozitivno poimanje o sebi, voljni su za saradnju, nadareni su, otvoreni i maštoviti. Samostalni su, polazi im za rukom da se prilagode različitim sredinama, imaju dobar odnos prema nekom odraslom, naprimjer prema nekom rođaku, susjedu ili nastavniku. Drugi važan faktor je da su ova djeca imala prilike razviti strategije i načine ophođenja u teškim odnosima, te da su, osim toga, bili u mogućnosti primijeniti te iste strategije i uvjeriti se da funkcioniraju za njih. Također, je važno da djeca imaju izvor pozitivnih iskustava, npr. nekog ko će im pružiti podršku, što može doprinijeti kompenziranju loših odnosa kod kuće (Hwang i Nilsson, 1996). Za odgojnu praksu je važno saznanje da odgovarajućim toplim odnosom socijalne podrške kakvu je Muhammedu pružio djed nakon majčine smrti a amidža nakon djedove, te osjećaj sigurnosti koji mu je pružio amidža vraćajući se sa poslovnog putovanja osiguravaju podlogu razvoja pozitivne ličnosti.

Mladalaštvo ili adolescencija traju od 15. do 18./20. godine, „kao razdoblje u psihičkom razvoju čovjeka nastalo je u suvremenom društvu. (...) U primitivnim društvima pubertet je označavao kraj djetinjstva i ulazak u svijet odraslih. (...) Anatomsko-fiziološka zrelost mladih ne znači i njihovu psihičku, a osobito ne socijalnu zrelost.“ (Furlan, 1991: 140) Savremeno

društvo anatomske-fiziološki potpuno zrele, ali neiskusne osobe, smatra socijalno i ekonomski ovisnim produžavajući trajanje školovanja i amnestirajući ih od odgovornosti za postupke. Islamska pedagogija i vjerska praksa zadržavaju element individane odgovornosti u periodu adolescencije uprkos socijalnoj i ekonomskoj ovisnosti. U periodu mladalaštva Poslanik je učestvovao u bici dodajući strelice amidžama (El-Mubarekfuri, 1996: 64). Poznati su nam mladići iz ovog razvojnog perioda koji su se sporili oko toga koi je nanio kobni udarac Ebu Džehlu u toku bitke, kao i primjer Ibn Omera kojeg je Poslanik vratio iz bitke kada se prijavio u 14. godini, a poveo ga slijedeće godine. Ovaj segment želje adolescenata da preuzmu odgovornost i društvenu inicijativu se danas zanemaruje pa u nedostatku konstruktivne akcije adolescenti koji imaju izraženu potrebu da pripadaju nekom „društvu“, „raji“, „klapi“ posjećuju kao navijačke horde sportske događaje i preusmjeravaju adolescentsku snagu (koja može mijenjati svijet,) u demolirajuće napade. O važnosti dobrog društva u periodu mladalaštva govori nam i primjer samog Poslanika, kada je dva puta krenuo na igranku, pa mu je Uzvišni Allah dao da zaspi i sačuvao ga. O ovoj temi govori nam i hadis o adolescentima kojeg prenosi Malik ibn El-Huvejris, r.a.: “Došli smo Allahovom poslaniku, s.a.v.s., kad smo imali od 16 do 30 godina i kod njega smo ostali trideset noći. Poslanik je prema nama bio milostiv i blag, a kada je pomislio da smo poželjeli naše porodice, upitao nas je koga smo ostavili iza nas, i mi ga obavijestismo, a on nam reče: 'Vratite se svojim porodicama i budite sa njima, podučavajte ih nauči i naređujte im dobro, klanjajte onako kako ste vidjeli da ja klanjam, a kad nastupi namasko vrijeme, neka jedan od vas prouči ezan i neka imami najstariji među vama“ (Buhari, vidi Ebu Gudde, 2003: 25). Iz hadisa možemo zaključiti da je mladalaštvo izuzetno važan period za formalno obrazovanje, da su adolescenti još uvijek prisno vezani za porodicu, da je važno za njih da su u džematu, „klapi“, „raji“, da najstariji bude vođa kako bi izbjegli rivalstvo i važnost praktičnog uzora koji je sa njima bio u procesu zrijenja kojeg su vidjeli „kako klanja“, te omogućavanje preuzimanja inicijative u porodici i u društvu kroz podučavanje drugih normama koje su naučili od uzora.

Zrela dob traje od 20. do 50./60. godine života. „Sa fizičkog aspekta maksimalna mišićna snaga i brzina reagiranja postiže se negdje sa oko 25 godina. (...) Na psihološkom planu (...), odgovornost karakteriše ovaj period (...), dotada sakupljena znanja

se nastoje primijeniti u praksi. (...) Nakon izbora zanimanja trebalo bi da započne i stvara se potreba za dubljim uključivanjem u svoje profesionalne obaveze i aktivnosti. Najvažnija potreba u ovom periodu koja se u današnjem vremenu često ne ostvaruje jeste težnja ka samostalnosti i neovisnosti“ (Selimović, 2001: 415). Upravo u tom periodu je Poslanik, s.a.v.s., počeo raditi za Hatidžu, r.a., sklopio brak, dobio i podigao djecu. U 35. godini je doživio socijalno priznavanje kroz nadimak Pouzdani, Povjerljivi i čast da stavi Hadžerul-esved u Kabu prilikom rekonstrukcije. Ostvario je društveni ugled, ekonomsku stabilnost i roditeljsko zadovoljstvo (El-Mubarekfuri, 1996). U tom kontekstu govori istraživanje Schaie koji je provjeravao intelektualne sposobnosti svojih ispitanika u šest navrata mjereći poznavanje vokabulara, prostornu orijentaciju, induktivno rezoniranje, verbalnu fluentnost i numeričko rezoniranje. Ustanovio je da sve ove sposobnosti imaju sličan razvojni trend: vrhunac dosežu u četrdesetim godinama, do šezdesetih su stabilizirane na istoj razini, nakon čega počinju lagano opadati. Do značajnijeg pada sposobnosti dolazi tek u osamdesetim godinama, ali ne u svim područjima podjednako, već najčešće u jednoj ili dvije mjerene sposobnosti. Istraživanje je potvrdilo da se opadanje intelektualnih sposobnosti u kasnijoj starosti najvećim dijelom događa u području fluidne inteligencije³, i to nakon 60. godine, dok kristalizirana inteligencija⁴ (npr. bogatstvo rječnika ili verbalna fluentnost) ostaje na razmjerno stabilnom nivou i sve do kasne starosti te ima kompenzatorni učinak na opadanje sposobnosti vezanih uz fluidnu inteligenciju. Drugim riječima, kapacitet odraslih osoba za stjecanje novih znanja i vještina ostaje razmjerno nenarušen do visoke starosti (Vizek - Vidović i Vlahović - Štetić, 2007). U ovakvom idealnom položaju Poslanik u 40. godini, kad je potpuno sazrio, dobiva objavu. Iskušenje koje je kao čovjek imao misleći da je skrenuo s pameti kompenziralo je njegovo samopouzdanje koje je imao u društvu, ali i značajna podrška supruge Hatidže koja ga je ubijedila da Allah, dž.š., neće osramotiti čovjeka njegovih pozitivnih osobina (El-Mubarekfuri, 1996). „Na planu ličnosti i općenito stvaranju

---

³ Fluidna inteligencija je urođena, biološka dimenzija intelektualnog funkcioniranja i neovisna je o okolinskim utjecajima, obrazovanju ili uvježbavanju.

⁴ Kristalizirana inteligencija je stečena osobina, a temelji su joj stečena znanja i vještine. Kristalizirana inteligencija oblikuje se pod utjecajem okoline, u dodiru s određenim društvenim i kulturnim okruženjem.

stabilnijih socijalnih odnosa ponašanje se usmjerava ka uspostavljanju dubljih emotivnih veza te zasnivanju bračnih odnosa i stvaranju vlastite porodice“ (Selimović, 2001: 415). Iz ovoga možemo zaključiti da je muškarcima u ovim godinama podrška supruge od presudne važnosti za njihovo psihičko zdravlje. Potpuna zrelost bez elementa braka i supruge gubi dio svoje potpunosti i negira je. Poslaniku, s.a.v.s., u ovom periodu supruga Hatidža je dala prvu i presudnu podršku. Druga podrška potrebna čovjeku ovih godina je i podrška njegove familije. U ovom kontekstu je Ebu Talib odigrao značajnu ulogu i osigurao ravnotežu utjecaja. Poslanik je ipak, u islam prvo pozvao članove svoje porodice, pa tek kasnije ostale stanovnike Mekke. Uz podršku supruge i Ebu Taliba kao i sa podrškom sljedbenika, Poslanik, s.a.v.s., uspješno prolazi kroz period izolacije i postaje jači. U „Godini tuge“ gubi Ebu Taliba i Hatidžu, dva bitna oslonca, Allah, dž.š., ga ojačava Isra' i Mi'radžom pojačavajući svakodnevnu vezu Poslanika, s.a.v.s., i vjernika sa Allahom kroz pet dnevnih namaza. Sa povećanjem broja muslimana, hidžrom u Abesiniju, podrška se širi i raznosi se vijest o Poslaniku, s.a.v.s.. Sve akcije Kurejšija koje su se dalje odvijale na planu negativne propagande o islamu, gubile su intenzitet negativnosti, a ostavljale informaciju da je Poslanik došao (Halilović, 2007). Mekkanski period je bio period psihološkog rata. Kada je bila potrebna mudrost, zrelost i staloženst, ali i pravna nemogućnost da zaštiti svoje sljedbenike. U tom periodu je Poslanik molio Allaha da uputi nekog od viđenijih stanovnika Mekke ko bi ih svojim položajem i stasom mogao zaštititi. Allah, dž.š., je odabrao Omera, r.a. Fenomen Omerovog prihvatanja islama, ali i širenja islama općenito, uspješno možemo prikazati Perijevim (Perry) fazama formalnog mišljenja. Peri objašnjava da se tokom sticanja specifičnih znanja mogu prepoznati četiri stepena razvoja formalnog mišljenja: faza dualizma koja počiva na uvjerenju da su pojave istinite ili lažne, faza multipliciteta u kojoj osoba uviđa da o istoj stvari mogu postojati različita tumačenja, ali vjeruje da autoritet ipak zna pravi odgovor, faza općeg relativizma u kojoj se javlja sumnja je li dolaženje do istine uopće moguće, i na kraju misaono najzrelije osobe ulaze u fazu predanog relativizma prihvaćajući postojanje različitih pristupa u utvrđivanju istinitosti zaključaka pri čemu su svjesni da su, u određenim uvjetima, neki pristupi primjereniji od drugih (Vizek – Vidović i Vlahović - Štetić, 2007). „Pod utjecajem snage valjanih argumenata takve su osobe spremne promijeniti

vlastito stajalište, kao što su sposobne i integrirati proturječne informacije u nova, cjelovita tumačenja i modele. Osobe koje se nalaze na ovom stupnju misaonog razvoja neki autori još nazivaju dijalektičkim ili postformalnim misliocima” ”(Vizek - Vidović i Vlahović - Štetić, 2007: 288). Sve segmente specifičnosti zrelog Poslanikovog doba slikovito nam opisuje Teorija životnog raspona koja naglašava, da se razvoj odvija tokom cijelog života kroz dinamičku interakciju procesa rasta, održavanja stanja i gubitka mogućnosti. „Baltes opisuje te razvojne aspekte kao tri adaptivna procesa: selekcija, optimizacija i kompenzacija” (Vizek - Vidović i Vlahović - Štetić, 2007: 285, 286). Proces selekcije podrazumijeva izbor onih ciljeva u kojima će naši potencijali najviše doći do izražaja. Optimizacija je adaptivni process rasta usmjeren na podizanje razine funkcioniranja u područjima u kojima postoji nedostatak ili smanjenje resursa. Gubitak mogućnosti regulacije i opadanje adaptivnih mogućnosti dovodi do uključivanja procesa kompenzacije. Kompenzacija podrazumijeva pronalaženje novih resursa ili ulaganje većih napora kako bi se opadanje funkcija zaustavilo, odnosno održalo na željenoj razini” (Vizek - Vidović i Vlahović - Štetić, 2007). Sposobnost prevazilaženja složenih situacija u kojima se Poslanik, s.a.v.s., našao sa ashabima objašnjava Katel (Cattel) svojim modelom *fluidne i kristalizirane* inteligencije. Fluidna inteligencija je urođena i neovisna je o okolinskim utjecajima, obrazovanju ili uvježbavanju. Dolazi do izražaja u situacijama u kojima se suočavamo s novim zadacima. Kristalizirana inteligencija su stečena znanja i vještine. Kristalizirana inteligencija oblikuje se pod utjecajem okoline, u dodiru s određenim društvenim i kulturnim okruženjem. Te dvije vrste inteligencije imaju pozitivnu korelaciju, a njihovu povezanost Katel (Cattel) objašnjava pojmom ulaganja (Vizek - Vidović i Vlahović - Štetić, 2007). “Prema tom shvaćanju razvijenost kristalizirane inteligencije ovisi o uloženom naporu da se fluidna inteligencija koristi u procesu učenja i obrazovanja u određenom društvu.” (Vizek - Vidović i Vlahović - Štetić, 2007: 287).

Predstaračka dob traje od 50./60. do 70. godine, a starost od 60./70. do kraja života. Hidžrom, podrška se nastavlja bratimljenjem muhadžira i ensarija i izgradnjom džamije kao maticom oko koje će se razvijati muslimanska zajednica. Životna mudrost svih muslimana tog vremena kao i objavljena Mudrost Poslaniku odigrale su u tom periodu presudnu ulogu. Iako su istraživanja o životnoj mudrosti počela krajem dvadesetog vijeka, u

islamskoj odgojno - obrazovnoj tradiciji su uvijek imale svoje mjesto kroz sunnet prvenstveno, kao objavljenu mudrost, ali i kroz pravne institucije idžma'a i kijasa. "Baltes i Staudinger (2000.) opisali su mudre osobe kao ljude koji posjeduju dobro organiziran sustav ekspertnih znanja u području fundamentalnih životnih pitanja što im omogućava postizanje dubokih uvida, donošenje valjanih prosudbi i davanje primjerenih savjeta u različitim životnim situacijama s visokim stupnjem nejasnoće i neizvjesnosti" . (Vizek - Vidović i Vlahović - Štetić, 2007: 289). Tek iz strukture, koju traži čovjek ove dobi, političke i vjerske izdiferenciranosti i stabilnosti mogli su se organizirati pohodi i provoditi pravni propisi. U medinskom periodu izvojevane su najpresudnije bitke za Ummet (Halilović, 2007). Sprovedeni su svi pravni propisi u praksu i pokazan je Ummetu urnek kako se to postiže. Jedan vođa sa malobrojnim sljedbenicima pomoću Kur'ana i Sunneta uspijeva za 23 godine na oproštajnom hadždžu skupiti 124 000 sljedbenika (Halilović, 2007). Svi oni zajedno su naši uzori u slijeđenju Poslanika, s.a.v.s., koji je ideal „Očovječeni/Savršeni čovjek“. Kroz njihove primjere, praksu i uspjehe mi možemo realno vidjeti svoju budućnost.

ZAKLJUČAK

Od velike je važnosti poznavanje sire u formiranju adekvatnih uzora po razvojnim periodima. Odgojni primjeri, uzori i ideli sastavni su dio odgoja općenito, a vjeronauke posebno. Za početak važno je znati diferencirati ove pojmove i područja u kojim se manifestiraju. Tragajući za idealnim urnekom primjera, uzora i ideala došli smo do univerzalne vrijednosti: „Poslanika kao divnog uzora“. U jednom momentu se činilo da je to bilo malo. Ipak, poslanik, s.a.v.s., je ideal. Poslanik, s.a.v.s., je postigao ljudsko savršenstvo. A šta je onda sa uzorom, kao kur'anskom kategorijom i tolikim pozitivnim primjerima iz života Poslanika, s.a.v.s., ashaba i naših ispravnih prethodnika. Iz ovog promišljanja došli smo do spoznaje da primjeri, uzori i ideali u odgojnom smislu ipak imaju nježnu iznijansiranoost koju nam je dragi Allah dao da naslutimo razmišljajući o ovoj temi. U skladu sa tim naveli smo slučaj Selmana El-Farisija koji je Arapima nepoznatu taktiku hendeka (rova) primijenio zajedno sa muslimanima i dao kvalitetan doprinos opstanku i napretku muslimanske zajednice. Što se tiče uzora shvatili smo da je važna praktična primjena u životu. U ovom

slučaju smo istakli omogućenost mladoj osobi da se identificira sa uzorom, očekujući neku vrstu nagrade ili odsustvo kazne, te mogućnost da ponašanja uzora u konkretnoj situaciji aplicira i u vlastitom životu. Uzor je iz prakse i potiče na praksu, a primjer je njegov teorijski dio. Odgojni ideal objedinjava oboje, potičući nas da slijedeći utrti put osobe koja je postigla odgojni ideal i sami težimo ka njemu. Međutim, trebalo nam je sredstvo u skladu sa temom kroz koje bismo mogli sagledati životopis Poslanika, s.a.v.s., i neke segmente iz života ashaba pa da na osnovu toga donosimo zaključke. Oslonili smo se na razvojne periode u ljudskom životu koje je izdiferencirao Furlan i uz njih smo postavili siru. Moramo priznati da je to bilo interesantno putovanje kroz vrijeme u letjelici razvojne psihologije iz koje smo vidjeli da u siri Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i životu njegovih ashaba imamo izuzetno dobar potencijal za izvlačenje odgojnih primjera i uzora po razvojnim fazama kroz cio život, koji bi bili kompatibilni današnjim potrebama. Nismo na ovom putovnju zažmirili na dostignuća savremene pedagogije, nego smo ih sklapali sa iskustvima Poslanika, s.a.v.s., i izvlačili specifične situacije koje u pojedinim razvojnim periodima mogu identifikovati uzor (za taj uzrast) i iskoristiti ga za postizanje odgojnog cilja.

LITERATURA

- Ebu Gudde, A. (2003). Poslanik kao učitelj. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- El-Avadži, M. N. (2008). Uzorite muslimanke. Gornji Vakuf: UG Nedžm.
- El-Karadavi, J. (2005). Poslanik i nauka. Sanski Most: Medžli Islamske zajednice.
- El-Mubarekfuri, S. (1996). Zapečaćeni džennetski napitak. Zagreb: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini.
- Furlan, I. (1991). Čovjekov psihički razvoj. Zagreb: Školska knjiga.
- Gullen, M.F. (2009). Vjerovjesnikov sunnet. Sarajevo: El-Kalem.
- Halilović, S. (2007). Sira – životopis posljednjeg Allahovog poslanika. Zenica: Islamski pedagoški fakultet u Zenici. i Novi Pazar: IU El-Kelimeh.
- Hwang, P. I Nilsson, B. (1996). Razvojna psihologija. Stockholm: Natur och Kultur.

- Ibn Kajjim, E. (2006). Ukrasi novorođenčeta. Sarajevo: Bookline d.o.o..
- Ibn Kesir, H. (2002). Tefsirul kur'anil azim. Kairo: Daru-l-Menar.
- Kur'an, (1969). Zagreb: Stvarnost.
- Nasr, S.H. (1994). Tradicionalni islam u modernom svijetu. Sarajevo: El-Kalem.
- Selimović, E. (2001). Osnovi razvojne i pedagoške psihologije. Konjic: KPD Svjetlost.
- Stevanović, M. (2000). Obiteljska pedagogija. Varaždinske toplice: Tonimir.
- Suzić, N. (2007). Primijenjena pedagoška metodologija. Banja Luka: XBS
- Ulvan, A. N. (2003). Odgoj djece islamu. Zenica: Aktivna islamska omladina.
- Vejo, E. (2002). Priroda porodičnog odgojnog uzora kod Bošnjaka. Zenica: Islamska pedagoška akademija.
- Vizek Vidović, V. i Vlahović Štetić, V. (2007). Modeli učenja odraslih i profesionalni razvoj, *Ljetopis socijalnog rada*, 14(2).
- Vukasović, A. (1995). Pedagogija. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „Mi“

IMPORTANCE OF THE KNOWLEDGE OF SIRAS IN CREATING AN UPBRINGING ROLE MODEL

Zukić Melisa, Student at Master study, the Islamic Pedagogical
Faculty of Zenica

Summary

There are some differences in understanding the terms: upbringing example/role model/ideal. An upbringing example points at other people's success. He provides a basis for practical work. An upbringing role model is a person who puts into practice things he suggests to other people. Practice leads to positive results and success. A role model is based on identification. A role model is one to follow. An upbringing ideal encourages, fills with enthusiasm, gives meaning to life and work, shapes us morally and ethically. The existence of an upbringing model would be meaningless without a man who managed to match it. He is the Prophet, s.a.v.s.. He is El-Insanul kamil, Perfect/Universal man. Following his example we can reach for an upbringing ideal. Being engaged in upbringing process, we understand that through an early developmental period children prefer role models characteristic for that period. We extracted a model for success from the Prophets biography and then we deduced some upbringing examples and models specific for developmental periods that lead towards an upbringing ideal.

Key words: Pedagogy; Sira; Developmental psychology; Example; Role model; Ideal; El-Insanul kamil; psychical life periods .

أهمية معرفة السيرة في تكوين القدوة التربوية

مليسة زوكيتش

الطالبة في مرحلة الماجستير في قسم التربية الإسلامية

الخلاصة

هناك تباين في فهم مصطلح القدوة التربوية، القدوة، والمثال. المثال يشير إلى نجاح الغير، ويعطي الأرضية للعمل التطبيقي. والقدوة شخصية طبقت عمليا ما تدعو إليه، والتطبيق يدل على النتائج الإيجابية والنجاح المترتب. القدوة تعتمد على التقليد ونحن نتبعها ونقلدها. المثل التربوية تشجعنا وتدفعنا إلى الأمام وتعجبنا، وتعطي المعنى للحياة، كما تربينا أخلاقيا و أدبيا. ووجود المثل التربوية غير ممكن بدون أشخاص كانوا كذلك حقا. وأولهم النبي، صلى الله عليه وسلم، وهو الإنسان الكامل. باتباع مثاله يمكننا أن نترقى ونرتقي إلى المثل التربوية العليا. من خلال اشتغالنا في مجال التربية أدركنا أن الأطفال تناسبهم القدوة التي تتماشى مع مرحلتهم الطفولية. وأخذنا من قدوة الرسول، صلى الله عليه وسلم، جانب النجاح، واستخرجنا منه النماذج التربوية المناسبة للمراحل المختلفة في حياة الإنسان التي تؤدي إلى المثل التربوي.

المصطلحات التربوية: التربية، السيرة، المثل، القدوة، المثال، الإنسان الكامل،

المراحل النفسية في حياة الإنسان